

A KONTAKTUSHIPOTÉZIS ELMÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE EGY SVÁB-MAGYAR FALUBAN

A kontaktushipotézis elméleti kerete

A szociálpszichológiában az előítéletek és sztereotípiák feltárása, megértése és elemzése mindig is központi helyet foglalt el. Ennek kezdete az 1920-as és 1930-as évekre tehető, de meghatározó, az alapfogalmakat és jelenségeket feltáró Adorno (et al 1950) és Allport (1954) könyve volt. Míg Adorno a tekintélyelvű és előítéletes személyiség kutatását foglalta össze és megközelítése személyiségközpontú volt, addig Allport a mindennapi megismerési folyamatok szerepét hangsúlyozta az előítéletek és sztereotípiák kialakulásában és fennmaradásában.

Témánk szempontjából elsőként a csoportidentitás fogalmát, annak kialakulását, jelentőségét kell tömören összefoglalnunk (Sólyom 2014). Énünk fontos részét képezik azok az aspektusok, amelyek azokból az ismeretekből, érzelmekből táplálkoznak, amelyek a saját csoportunkra vonatkoznak, a mi csoportunkhoz fűződnek, hiszen az egyén identitása – a társas identitás elmélete szerint – a saját csoportból származik. Ennek alapján alakul ki bennünk, hogy miben hasonlítunk, és miben különbözünk a saját csoportunkon belüli tagoktól. Így egyéni identitásunkban a saját csoportunk gondolkodásmódja és értékrendszere is benne van, illetve mivel mi is a csoport része vagyunk, a mi egyéni identitásunk is alakítja és meghatározza a csoport normáit, vélekedéseit. Az egyéni és a társas identitás között tehát kölcsönhatás áll fenn, és ez érvényes a sztereotípiákra és előítéletekre is: az egyéni előítéletek és sztereotípiák hatnak a csoport előítéleteire és sztereotípiáira, és a csoport előítéletei és sztereotípiái is hatnak az egyéni előítéletekre és sztereotípiákra. A csoportunkhoz tartozás érzését két tényező határozza meg: az egyik, hogy magunkat az adott csoport tagjaként határozzuk meg, a másik, hogy más személyek az adott csoport tagjaként határoznak meg minket. Számos pszichológiai, szociológiai és szociálpszichológiai kutatás támasztja alá, hogy csoportidentitásunk jelentősége abban áll, hogy saját csoportunkat, a csoport egészét számunkra lényeges szempontokból mindig magasabbra értékeljük, mint az összehasonlítás szempontjából fontos külső csoportot vagy csoportokat. A csoporttag számára pedig abban áll a csoportidentitás jelentősége, hogy saját, egyéni önbecsülésünket főként abból a

csoportból származtatjuk, amellyel azonosulunk, amelynek tagjai vagyunk (Turner – Oakes 1986).

Mivel érdekelték vagyunk saját csoportunk sikereiben és elfogultak vagyunk vele, ezért a csoportok között versengés alakul ki. Ez a versengés vezet a csoportok közötti konfliktushoz. A másik csoporttal szembeni negatív sztereotípiák és előítéletek, elfogult ítéletek, esetleg ellenséges magatartás a többségi csoport részéről a saját csoport dominanciájának fenntartására szolgálnak. Amikor azonban a csoportok érdekei összeillenek vagy kiegészítik egymást, akkor a tolerancia, a méltányosság és a barátságosság, a barátság érvényesülnek (Fiske 2006; Kovács 2010).

A csoportközi konfliktusok csökkentésére több elgondolás, megfogalmazás is született. Sherif (1980) a „fölérendelt cél” elméletében hitt, a „kontaktushipotézist” Allport (1954) fogalmazta meg, Adorno (1969) a kritikai gondolkodásra és az autonómiára nevelést szorgalmazta. Ezek az elgondolások ma is alapvetőnek tartott szociálpszichológiai javaslatok.

A kontaktushipotézis

A kontaktushipotézis elmélete szerint a csoportok közötti megkülönböztetés hozza létre a másik csoporttal szembeni torzításokat és a saját csoport iránti elfogultságot, a saját csoport felértékelését. Ha ez a hipotézis igaz, akkor a tagok közötti interakciók, kontaktusok, közvetlen kapcsolatok révén csökkenthető az előítélet, a sztereotipizálás, a diszkrimináció, és növelhető a rokonszenv. Minél gyakoribbak és rendszeresebbek a kapcsolatok a csoportok tagjai között, annál kevésbé fognak sztereotípiákban gondolkodni és előítéleteket táplálni egymásról. Ez azért lehetséges, mert a megismerés, az ismerkedés révén csökken a másik csoport tagjával kapcsolatos szorongás, félelem, több információ lesz róluk, megváltozik a másik csoportról alkotott kép. Ezenkívül a kontaktus növeli az empátiát a másik csoport helyzetével kapcsolatban és növeli a bizalmat iránta (Tausch – Hewstone 2010).

Önmagában azonban maga az interakció nem feltétlenül csökkenti az előítéleteket, csak abban az esetben, ha négy feltétel teljesül (Siklaci 2010): a résztvevő felek egyenlő státuszúak; a felek egy-

mással együttműködők; kijelölik közös céljaikat; intézményes támogatást is kapnak a saját csoport részéről, illetve a törvények és társadalmi normák, szokások részéről. Ha azonban a felek különböző pozíciókban, státuszokban és szerepekben találkoznak, akkor ez az előítélet megerősödéséhez és elmélyüléséhez vezethet. Ilyen esetekben először magát a konfliktust kell kezelni és csak ennek sikere után képzelhető el változás az attitűdök szintjén is. Vagyis a kontaktushipotézis azt jelenti, hogy a különböző csoportok tagjai között a kapcsolat csak megfelelő körülmények között csökkenti a csoportok közötti előítéletet és ellenségességet. Pettigrew (1998) továbbfejlesztette és újrafogalmazta a klasszikus kontaktushipotézist. A négy feltétel mellé megfogalmazott egy ötödiket is: a helyzet tegye lehetővé a résztvevők számára a barátság kialakulását. Ugyanis szerinte a kontaktus akkor igazán hatékony, ha hosszú távú és lehetővé teszi a csoporthatárokon átnyúló baráti kapcsolatok kialakulását.

Az asszimilációra való törekvés mindkét fél részéről segíti az együttélést. A törekvés mellett azonban a kisebbség és a többség tagjainak fizikai közelsége és az idő, mint tényező is nagyban közrejátszik a csoportok közötti kapcsolatok javulásában, a békés együttélésben. A fizikai közelség nem csupán a távolságban mérhető egymás melletti élést jelenti, a mindennapok együttélését, hanem azt is, hogy az adott kisebbség mennyire illeszkedett már be a befogadó társadalomba. Az asszimiláció mértékével egyenes arányban nő a kölcsönös megértés, az elfogadás is.

A kettős identitások elfogadása révén is csökkennek a csoportok közötti előítéletek, hiszen ebben az esetben a saját csoporthoz tartozás veszt erejéből és jelentőségéből, illetve a kereszt-kategorizáció miatt ugyanazok az emberek a másik csoport tagjaivá is válnak. Ez a kettős kötődés a külső csoport iránti toleranciát és empátiát is jelzi (Crisp 2010). Egy magyar interetnikus vizsgálat azt mutatja (Balassa – Kovács 2010), hogy az etnikailag vegyes lakóhelyeken nagyobb valószínűséggel alakulnak ki személyes kapcsolatok az ott élő csoportok között, de maga a lakóhely közelsége, a mindennapi közös tevékenységek is csökkentik a negatív attitűdöket, már a közös együttélés is előítélet-csökkentő hatású. Disszertációmmal kapcsolatos empirikus kutatásban én is ezt tapasztaltam.¹

1 Disszertációm a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájában írom, jelenleg doktorjelölti státuszban vagyok. Disszertációm munkacíme: *Házassági mobilitás – Háromgenerációs házassági mobilitásvizsgálat Dunabogdányban*.

A kontaktushipotézis egyik fejleménye a kiterjesztettkontaktus-hatás (Wright 1997), mely szerint az a tudás, hogy a saját csoporttársaink szoros és jó kapcsolatban, akár baráti viszonyban vannak a külső, „ellenséges” csoporttagokkal, még tovább segíthet csökkenteni a külső csoporttal szembeni előítéleteket. Ennek valószínűleg az az oka, hogy csoporttársunk ilyenén viselkedése egyfajta normát mutat, példaképp szolgál, hogy miként viselkedjünk a másikkal, információt nyújt arról, hogy a másik fél mégsem olyan „rettenetes és fenyegető” ránk és saját csoportunkra nézve, mint gondoltuk. Ennek hatására már kevésbé negatívként újradefiniáljuk a csoportközi viszonyokat, elgondolkodunk sztereotípiáink érvényességén.

Asszimiláció és kettős identitás

Nézzük meg a kontaktushipotézis jelenségét a sváb kisebbség és a magyar többség viszonylatában. Disszertációmmal kapcsolatos kutatásomban foglalkoztam a többség-kisebbség kapcsolatával, a kettejük viszonyának feltárásával is (Sólyom 2004, 2014). Konkrétan egy Pest-megyei faluban, Dunabogdányban vizsgáltam a svábok és magyarok interetnikus kapcsolatait. Itt azonban meg kell jegyezni egy fontos tényezőt: Dunabogdányban a sváb kisebbség van többségben, vagyis a svábok több generáció óta többen vannak, mint a magyarok.²

Azt tapasztaltam, hogy a kutatott sváb lakosság, a kisebbség kettős identitású. Egyszerre svábnak és magyarnak érzi magát, egyszerre svábként és magyarként határozza meg magát, egyszerre svábként és magyarként létezik. Elsajátította a számára legszükségesebb, legalapvetőbb ismereteket ahhoz, hogy biztonsággal, túlélési stratégiaként részt vegyen a többséggel, a magyarsággal folytatandó kommunikációban. A számára hasznosítható, könnyen beépíthető és elfogadható elemeket átvette, és bizonyos alapelvadásoknak felel meg. Identitásának megőrzése érdekében legfeljebb a kettős identitásra hajlandó, a teljes homogenitásra, a teljes asszimilációra, önmaga feladására nem.

2 Magyarok alatt a nem svábokat értem. A nem svábok majdnem mind magyarok, kis arányban találunk a faluban szlovákokat és szerbeket. A falu lakói is svábokról és magyarokról beszélnek, pontos etnikai hovatartozást nem említenek, mindenkit magyarnak tartanak, aki nem sváb.

A történelem folyamán a svábokat, mint csoportot, etnikumot erőszakosan asszimilálták. Például megkövetelték tőlük, hogy a lehető legrövidebb időn belül a többségi magyarok értékeit átvegyék, miközben a magyarok még hosszú távon sem tették magukévá a sváb mentalitást. A magyar nyelvet meg kellett tanulniuk, hogy tanulhassanak, dolgozhassanak, ahhoz, hogy karriert építhessenek még nevüket is magyarosítaniuk kellett. Katonaként is magyarnak tartották őket, ha szükség volt rájuk nem számított, hogy svábok. Ennek ellenére a svábok mindent megtettek identitásuk megerősítése érdekében, ezzel egyidejűleg az asszimilációnak sem tudtak ellenállni. A második világháborút megelőzően a falu zárt közösséget alkotott, ami meghatározta a csoporton belüli és csoportok közötti viszonyukat, kommunikációjukat. A szigorú normakövetés volt jellemző: meghatározták, kivel hogyan lehet és kell viselkedni, kivel lehet szóba állni, kivel lehet házasodni, kivel játszhatnak és kivel nem játszhatnak a gyerekek, kivel lehet szórakozni, kinek lehet udvarolni, kivel milyen hangon kell beszélni, ki melyik kocsmába járhatott, ki hol ülhett a templomban. Nehezen tűrték az idegenek beszivárgását a faluba, ahogy ma is az őslakos sváb családok közül többen rossznéven veszik a túl sok „idegent”, a más településről beköltözőket. A szigorú normák idővel lazultak, bizonyos történelmi, politikai és társadalmi események hatására – például a második világháború, az 1947-es kitelepítés és betelepítés, a mobilitási lehetőségek megjelenése (iskoláztatás, munkahelyi ingázás, vegyes házasság) – a tradicionális értékrend felbomlott, az eredeti etnikai tudáskészlet, az önbesorolási támpontok érvényüket veszítették, és mindez hozzájárult az asszimiláció kibontakozásához. Ma már a falu nyitottabb, befogadóbb, de még ma is érezhető, hogy az őslakos családok csak bizonyos mértékig engednek közel magukhoz a faluban élő idegeneket. Most is sokat tesznek sváb identitásuk megőrzéséért, sváb nyelvüket ugyan már elveszítették, de bizonyos csoportnormáikat, értékeiket meg tudták tartani, amelyek egyfajta identitás-bázist jelentenek, a túlélés egyik pillérjét. Kezdve az anyaországgal való kapcsolatok újjáélesztésétől, a sváb ünnepek és helyi sváb szokások fenntartásán és a német nyelv intenzív oktatásán keresztül (a faluban nemzetiségi óvoda és német nemzetiségi iskola működik), a zene- és táncoktatásig, illetve számos zenekar és kórus, valamint nemzetiségi civil szervezet működéséig bezárólag. Az asszimiláció még nem fejeződött be és a helyi svábok nem is akarják, hogy teljes mér-

tékben befejeződjön. A bogdányi svábok asszimiláltaknak mondhatók, magyar nemzeti identitásuk is van, ugyanakkor etnikai identitásuk is megmaradt. Magyarország a hazájuk, de megtesznek mindent etnikai kultúrájuk megőrzése érdekében. Próbálják megtartani az egyensúlyt két identitásuk között – ez alatt azt értem, hogy az asszimiláció és az etnikai túlélés között egyensúlyoznak, lavíroznak.

A kompromisszum, az asszimiláció mint megoldás egyben a kettős identitást jelenti. A kettős identitás tehát egyfajta válasz a sváb identitást veszélyeztető elemekre, jelenségekre, folyamatokra, és az önmegtartás mellett a csoportok közötti konfliktusokat is csökkenti. Ebből a kettős identitásból következik, hogy amikor a svábok magyarként határozzák meg magukat, akkor a magyarokkal szembeni negatív sztereotípiák és attitűdök veszítenek elítélő, becsmérlő, kizáró jellegükből. Az interetnikus kapcsolatok során szerzett tapasztalatok, az ezekből levont következtetések, az érzelmi befolyások, az asszimiláció visszahatnak és meghatározzák a két etnikum viszonyát.

Diszkrimináció, előítéletek és sztereotípiák

Bindorffer Györgyi kutatása szerint (2001) Dunabogdányban a svábok és magyarok között éltek egymás iránt előítéletek, de a svábok etnikai diszkriminációjára csak a második világháborút követően került sor. 1945-ig a svábok és a magyarok együttélése konfliktusmentes volt. Egyfajta sorsközösséget alkottak, mígnem elkezdődtek a számukra negatív politikai döntések végrehajtásai. A magyarok őket tették felelőssé a második világháborúért, bűnbakokká, áldozatokká váltak. Bűnhődniük kellett vagyonekibzással, internálással, munkaszolgálat, kitelepítéssel, idegenek betelepítésével, a magyar állampolgárság elvesztésével. Mindezt igazságtalannak és érthetetlennek tartották, hisz ők jó állampolgárok voltak, szorgalmasan, hatékonyan dolgoztak amióta csak itt éltek és katonaként is védték a hazát. A svábok ellenszenvé pedig leginkább azok felé a magyarok felé irányult, akik a kitelepített és/vagy összeköltöztetett sváb családok házait elfoglalták és elvették teljes vagyonukat, illetve a reformátusokat és a telepeseket sem szerették. A szlovákiai magyarokat tették meg minden baj forrásának, a bűnbak szerepét rájuk hárították.

A diszkrimináció az ötvenes évek elején-közepén szűnt meg, ami maga után vonta az egyenlő pozíciójú érintkezések lehetőségét, és megnyílt az út az

asszimiláció felé. A társadalmi mobilitás, a kooperáció, az elkülönülés megszűnése és megszüntetése, a mindennapok együttélése, a falun belül végzett közös munkák, szomszédságok, vegyes házasságok révén kapcsolatba kerülés, a közös „bogdányi tudat” kialakulása mindkét fél esetében pozitívan befolyásolta a kölcsönös értékeléseket. A kölcsönös megértés és elfogadás nőtt, az előítéletesség megszűnt, jelenleg sem egyéni szinten, sem csoportszinten nincsen a svábokkal szemben előítélet és diszkrimináció. A svábokkal kapcsolatok sztereotípiák ugyan fennállnak, de ezeknek nincs jelentőségük, sőt, a svábok büszkék ezekre a jelzőkre (például takarékosság, fukarság, gyarapodás, puritánság, kemény munka). A magyarokkal szemben is vannak még sztereotip megjegyzések (például lusták, rendetlenek, nemtörődőek), de ettől függetlenül teljesen elfogadták egymást a svábok és magyarok. Természetesen vannak a faluban olyan egyének, akik nem így gondolják és mind a mai napig neheztelnek a másik csoport tagjaira vagy konkrét tagjára, olyanok, akik nem tudnak megbocsátani a múltban történekmért. Adott falubeli problémákkal és vitákkal kapcsolatban is felmerülnek sztereotip megjegyzések, morgások és zsörtölődések, de ezek nem tartoznak a tudományos értelemben vett előítélet és diszkrimináció kategóriájába.

Kutatásaim alapján azt mondhatjuk, hogy a svábok és a magyarok között létrejövő mindennapi kapcsolatok gyarapodásával és erősödésével, az együttélés hatására csökken az előítélet. Státuszbeli nagy különbségek nincsenek a faluban, a másik együttműködésére mindkét fél számíthat, közös céljuk a békés egymás mellett élés. Az intézményes feltételek is teljesülnek, hiszen mind a törvények, mind a társadalmi normák segítenek egymás megismerésében és elfogadásában. A svábok elismerik a magyarokat és a magyarok is a svábokat. Ez mindkét etnikum önbizalmát erősíti, kapcsolatukat szorosabbá teszi.

Az fent említett négy feltétel mellett az etnikumok segítségére volt még a közös vallás is. A svábok a katolikus vallás hívei, ha egy nem sváb is ezt a vallást gyakorolja, az máris egy lépés, közeledés a svábok felé. Régebben – a második világháború előtt – a helyi magyarokat a helyi svábok felekezeti alapon különböztették meg. Megkülönböztették a református magyarokat – ők kisebbségben voltak a faluban, a többség katolikus mind a mai napig – a falun kívüli katolikus magyaroktól. A katolikus magyarokkal hitben azonosak voltak, így inkább elfogadták őket, mint a reformátusokat, vegyes

házasságok esetén is engedékenyebbek voltak, ha a sváb katolikus félnek magyar katolikus párja lett. A környékbeli falvakból érkezett magyarokat azonban nem szívták.

A származás és a német nyelv ismerete is közelebb hozza a feleket egymáshoz, de ezek csak a középkorú és a fiatal generációkban tudnak érvényesülni, hiszen az a generáció, amelyik elsőként kényszerült megismerkedni a másik csoport tagjaival, még nem beszélte a másik nyelvet és származásuk sem volt közös. De az ő gyermekeik – ha a bogdányi óvodába és iskolába járnak – már megtanulnak németül és a nemzetiségi ünnepeken is részt vesznek, a zeneiskola révén pedig a zenei élethez is tudnak csatlakozni. A megnövekedett társadalmi mobilitási lehetőségek miatt, a vegyes házasságok elterjedésével már közös családról, közös származásról is beszélhetünk, és ilyen körülmények között, ilyen feltételek mellett barátságok is könnyen kialakulnak a csoporttagok között.

Fontos tudnunk, hogy Dunabogdányban nincsenek olyan kulturális különbségek a svábok és nem svábok között, amelyek lehetetlenné tennék, vagy nagyon megnehezítenék kapcsolataik kiépítését, illetve amely ellenségeskedést szítana. Ilyen erős elkülönülés talán sosem volt, komoly ellenségeskedésről nem beszélhetünk. Náluk a tudatos és nem tudatos különbségtevést, az előítéleteket sosem a kulturális szokásokban való eltérés váltotta ki, hanem a mentalitásbeli különbségek, a saját tulajdon – itt nemcsak anyagiakra kell gondolni, hanem szellemi tulajdonra is – féltése és óvása.

Az oda-vissza hatás

Ahogy más kutatások is igazolták (Bower 2009), a dunabogdányi esetben is láttuk, hogy nemcsak a személyek környezetének etnikai összetétele van hatással a személyre, hanem fordítva is: a személy is befolyásolja környezetének összetételét. Ha az azonos csoportba tartozók nyitottak, érdeklődőek, baráti vagy rokoni kapcsolatot alakítanak ki a másik etnikummal (például a vegyes házasságok révén), a többi csoporttárs is hajlamos így tenni. Mintaként, példaként értékelik ezeket a cselekedeteket és viselkedést, mindez hosszú távon a közösség zártságának oldását, az elfogadást jelenti. Ezért is tapasztaltam azt kutatásom során, hogy a svábok ma már nem alkotnak olyan zárt közösséget, mint a második világháború előtt. Ma már nyitottabbak, nemzetiségi összejöveteleiken szívesen látnak idegeneket,

nem svábokat is. Eleinte kényszerből, történelmi, politikai és társadalmi nyomásra nyitottak, ma már önként. A befogadás, az elfogadás idővel enyhült, ma már a falu nyitottabb, toleránsabb.

Összefoglalás

A tanulmányban egy szociálpszichológiai hipotézis, a kontaktushipotézis jelenségét járom körül és mutatom be működését egy sváb-magyar etnikai összetételű falu példáján keresztül. A kontaktushipotézis szerint a különböző csoportok tagjai között a kapcsolat, az interakció megfelelő körülmények között csökkenti a csoportok közötti előítéletet és ellenségességet, csökkenti a sztereotípiákat és a diszkriminációt. Ahhoz azonban, hogy ez kialakulhasson, bizonyos feltételeknek kell teljesülniük: a felek egyenlő státuszúak legyenek, közös céllal rendelkezzenek, együttműködjenek, intézményes támogatást kapjanak és barátságot is alakítsanak ki egymással, mert ez biztosítja a hosszú távú eredményességet. A kölcsönös asszimilációra törekvés, a fizikai közelség, az idő is segítenek egymás elfogadásában és az együttélésben. Ezek a feltételek teljesültek a dunabogdányi sváb és magyar etnikumok esetében. Az ő esetükben „segítségükre” voltak még társadalmi és politikai folyamatok, a katolikus vallás és az idővel kötelező tananyagá vált német nyelv.

Abstract

In the study I present a hypothesis of social psychology, the contact hypothesis and I highlight its operation through a Swabian-Hungarian ethnic village as an example. The contact hypothesis suggests that the contact, the interaction between members of different groups, in appropriate circumstances decreases prejudice and hostility between groups, reduces stereotyping and discrimination. However, it is to be successful, certain conditions must be met: the parties should be of equal status, should have a common goal, work together, receive institutional support and friendships with each other, since long-term effectiveness can be achieved this way. Pursuit of mutual assimilation, physical proximity, time can also help to accept each other and to adopt coexistence. These conditions have been met in the case of the Dunabogdány Swabian and Hungarian ethnic groups. Also contributed to the success social and political processes, the Catholic

religion and the fact that German language became part of the curriculum.

Felhasznált irodalom

- Adorno, T.W. – Frenkel-Brunswick, E. – Levinson, D. – Sanford, R.N. 1950 *The Authoritarian Personality*. Harper, New York.
- Adorno, T. W. 1969/2001 Nevelés Auschwitz után. In Kovács M. (szerk.) *Holokausztoktatás és autonómiára nevelés*. Hannah Arendt Egyesület, 29-43.
- Allport, Gordon W. 1954/1977 *Az előítélet*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Balassa Sz. – Kovács A. 2010 Kontextus és kontaktus. A kontaktus-hipotézis vizsgálata magyarországi vegyes lakosságú településeken. In Kovács Mónika (szerk.) *Az előítéletek feltárása és csökkentése*. *Alkalmazott Pszichológia* 12.1–2. 5:99-112.
- Bindorffer Gy. 2001 *Kettős identitás*. Új Mandátum – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Bowyer, B. T. 2009 The Contextual Determinants of Whites Racial Attitudes in England. *British Journal of Political Science*, 39:559-586.
- Crisp, R. 2010 Prejudice and Perceiving Multiple Identities. In Dovidio, J. F. – Hewstone, M. – Glick, P. – Esses, V. M. (eds.) *The SAGE Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*. SAGE, 508-526.
- Fiske, S. T. 2006 *Társas alapsztereotípiák*. Osiris Kiadó, Budapest, 511-635.
- Kovács M. 2010 Az előítéletek okai és mérséklésük lehetőségei: a szociálpszichológiai nézőpont. In Kovács Mónika (szerk.) *Az előítéletek feltárása és csökkentése*. *Alkalmazott Pszichológia* 11.1–2. 5:7-27.
- Pettigrew, T. 1998 Intergroup Contact Theory. *Annual Review of Psychology*, 49:65-85.
- Sherif, M. H. – Sherif C. 1969/1980 Csoporton belüli és csoportközi viszonyok: kísérleti kutatás. In Csepeli Gy. (szerk.) *Előítéletek és csoportközi viszonyok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 347–392.
- Síklaki I. 2010 *Előítélet és tolerancia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 137-143.
- Sólyom B. 2004 Társadalmi és házassági mobilitás Dunabogdányban. *Tabula*, 7. (1):71-96.

- Sólyom B. 2014 Az identitásfrász egy sváb közösségben. *Jel-Kép – Kommunikáció, közvélemény, média*, (2). http://communicatio.hu/jelkep/2014/2/solyom_barbara.htm
- Tausch, N. – Hewstone, M. 2010 Intergroup Contact. In Dovidio, J. F. – Hewstone, M. – Glick, P. – Esses, V. M. (eds.) *The SAGE Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*, SAGE, 544-561.
- Turner, J. – Oakes, P. 1986 The Significance of the Social Identity Concept for Social Psychology with Reference to Individualism, Interactionism and Social Influence. *British Journal of Social Psychology*, 25. (3):237-252.
- Wright, S. C. – Aron, A. – McLaughlin-Volpe, T. – Ropp, S. A. 1997 The Extended Contact Effect: Knowledge of Cross-group Friendships and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73:73-90.